

ФОРМУВАННЯ ІЄРАРХІЧНОЇ СИСТЕМИ ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

FORMATION OF THE HIERARCHICAL SYSTEM OF DIAGNOSTICS OF FINANCIAL STABILITY OF THE ENTERPRISE

Довбня С.Б.

доктор економічних наук,
завідувач кафедри економіки та підприємництва
імені Т.Г. Беня,
Національна металургійна академія України

Сидоренко Є.К.

студент,
Національна металургійна академія України

Стаття присвячена вдосконаленню методичного інструментарію діагностики фінансової стійкості підприємства. На основі проведеного дослідження систематизовано методи діагностики фінансової стійкості. Розроблено ієрархічну систему, яка включає три ієрархічні рівні, базується на системі збалансованих показників та забезпечує комплексну діагностику фінансової стійкості, що включає оцінювання різних аспектів діяльності підприємства з використанням розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості. З'ясовано, що ієрархічна система діагностики має не лише містити аналіз абсолютних та відносних показників, але й поетапно оцінювати низку показників, що характеризують різні аспекти діяльності підприємства, зводити їх у збалансовану систему, яку характеризує інтегральний показник фінансової стійкості. Систему апробовано в умовах конкретного підприємства, обґрунтовано пропозиції щодо підвищення його фінансової стійкості за рахунок емісії акцій задля впровадження автоматичної системи контролю споживання електроенергії.

Ключові слова: фінансова стійкість, рентабельність, діагностика, експрес-аналіз, поглиблене оцінювання, інтегральний показник, система збалансованих показників, емісія акцій.

Статья посвящена совершенствованию методического инструментария диагностики финансовой устойчивости предприятия. На основе проведенного исследования систематизированы методы диагностики финансовой устойчивости. Разработана иерархическая система, которая включает три иерархических уровня, базируется на системе сбалансированных показателей и обеспечивает комплексную диагностику финансовой устойчивости, которая включает оценивание разных аспектов деятельности предприятия с использованием расчета интегрального показателя финансовой устойчивости. Выяснено, что иерархическая система диагностики должна не только содержать анализ абсолютных и относительных показателей, но и поэтапно оценивать ряд показателей, характеризующих различные аспекты деятельности предприятия, сводить их в сбалансированную систему, которую характеризует интегральный показатель финансовой устойчивости. Система апробирована в условиях конкретного предприятия, обоснованы предложения по повышению его финансовой устойчивости за счет эмиссии акций для внедрения автоматической системы контроля потребления электроэнергии.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, рентабельность, диагностика, экспресс-анализ, углубленное оценивание, интегральный показатель, система сбалансированных показателей, эмиссия акций.

The article is devoted to the improvement of the methodical tools of diagnostics of financial stability of the enterprise. An analysis of literary sources has been carried out, and there is a discrepancy in interpretation and approaches to the diagnosis of financial sustainability. On the basis of the study, systematized methods and approaches to the diagnosis of financial sustainability. In modern conditions of management, a growing number of factors that reduce the financial sustainability of the enterprise, therefore the development of a hierarchical system of its diagnostics, which would allow taking into account the priority of the need to calculate the most objective indicators of the enterprise, becomes of great importance. In a dynamic economy characterized by economic instability, one of the main means to achieve the effectiveness of enterprise activities is the development and implementation of a set of measures aimed at strengthening its own financial stability. It has been found out that the hierarchical system of diagnostics should include not only the analysis of absolute and relative indicators, but also gradually evaluate a number of indicators characterizing different sides of the enterprise, and bringing them into a balanced system,

which characterizes the integral indicator of financial stability. The authors have developed a hierarchical system that includes three hierarchical levels (express diagnosis of financial stability (application of models of bankruptcy definition); a comprehensive diagnosis of financial stability (an assessment of the indicators of the financial condition of the company, grouped into three following areas: solvency, financial independence and efficiency of the enterprise) and a balanced system of indicators, which includes assessment of different sides of the enterprise, using the calculation of the integral indicator financially stability) and provides comprehensive diagnostics of financial stability. The proposed system of financial stability diagnostics has been tested in the conditions of a particular enterprise and the proposals have been substantiated for increasing its financial stability at the expense of share issue in order to introduce an automatic system for monitoring electricity consumption.

Key words: financial stability, profitability, diagnostics, expresses analysis, in-depth assessment, integral index, system of balanced indicators, issue of shares.

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування вітчизняних підприємств характеризуються нестабільністю фінансово-економічного простору та наявністю багатьох факторів негативного впливу, зокрема високим рівнем інфляції, нестійкістю курсу національної валюти, зменшенням платоспроможності населення та корпоративних клієнтів, високими кредитними ризиками й кредитними ставками. Ці та інші фактори провокують фінансово-економічні проблеми в діяльності суб'єктів фінансової діяльності, тому коректне оцінювання фінансової стійкості підприємства та його підтримка на належному рівні мають велике значення для функціонування й розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема оцінювання фінансового стану та визначення рівня фінансової стійкості підприємств останнім часом досить широко досліджується в сучасних наукових публікаціях. Зокрема, ці питання розглянуто в роботах таких авторів, як І.О. Бланк, В.В. Ковальов, М.Д. Білик, О.О. Шеремет, Г.В. Савицька, М.О. Кизим.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз літературних джерел свідчить про наявність розбіжностей як в тлумаченні, так і в підходах до діагностики фінансової стійкості. Крім того, окремі методи діагностики фінансової стійкості не дають змогу зробити однозначні висновки щодо причин, які обумовили недостатній її стан.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає в розробленні ієрархічної системи діагностики фінансової стійкості, яка включає декілька підсистем та рівнів, що відрізняються за змістом, кількістю та складом показників, а також забезпечує визначення факторів, які впливають на фінансову стійкість.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діагностика – це процес дослідження стану об'єкта, встановлення відхилень від нормального перебігу процесів за допомогою наявного методологічного інструментарію задля виявлення проблем та вузьких місць, як нині наявних, так і таких, що виникатимуть в майбутньому, а також їх усунення та визначення шляхів подолання в майбутньому за допомогою прийняття ефективних управлінських рішень [1, с. 217].

З огляду на ємність поняття фінансової стійкості та масштабність завдань, які вирішуються під час її аналізу, використовують багато різноманітних методів оцінювання фінансової стійкості. Основними з них є поглиблений коефіцієнтний аналіз, аналіз джерел фінансування запасів (важко ліквідних активів), оцінювання власного оборотного капіталу, аналіз маневреності, формування інтегрального показника фінансової стійкості, економіко-математичні моделі прогнозування банкрутства, кризового стану та оцінювання фінансової стійкості (моделі Альтмана, Лісса, Чессера, Тафлера, Ковальова, Савицької, Терещенко тощо) [2, с. 80].

Незважаючи на різноманіття методів діагностики, вони здебільшого базуються на використанні фінансових показників. Такий підхід не дає змогу повністю виявити ті проблеми та слабкі сторони, що впливають на фінансову стійкість підприємства та обумовлюють її недостатній рівень. У зв'язку з цим розроблена ієрархічна система діагностики, яка дає змогу поетапно виконувати оцінювання показників, що характеризують різні аспекти діяльності підприємства, а також зводити їх у збалансовану систему.

Запропонована система діагностики передбачає наявність трьох ієрархічних рівнів. Перший рівень – це експрес-діагностика, яка може бути виконана за допомогою найбільш прийнятної для конкретних умов економіко-математичної моделі прогнозування банкрутства (кризового стану) підприємства (моделі Ковальова, Савицької, Терещенко тощо).

Другий рівень – це комплексна діагностика фінансової стійкості, яку пропонується виконувати за показниками фінансового стану підприємства, що згруповані в такі три напрями, як платоспроможність, фінансова незалежність та ефективність діяльності підприємства. Платоспроможність підприємства характеризує його здатність повністю та своєчасно виконувати свої фінансові зобов'язання. Її оцінювання, на наш погляд, доцільно проводити з використанням таких показників, як коефіцієнт покриття, коефіцієнт швидкої ліквідності, коефіцієнт Бівера, коефіцієнт втрати (відновлення платоспроможності). Найважливішою характеристикою фінансової стійкості підприємства є рівень його незалежності від зовнішніх джерел фінансування, тобто фінан-

сова незалежність. Для її оцінювання запропоновано використовувати такі показники, як коефіцієнт автономії, коефіцієнт маневреності власного капіталу, коефіцієнт забезпеченості власними обіговими коштами, коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів, коефіцієнт кредиторської заборгованості, співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості.

В межах третього наряду використовуються показники рентабельності, що всебічно характеризують ефективність виробничої (операційної), інвестиційної та фінансової діяльності підприємства, зокрема рентабельність активів (ROA), рентабельність власного капіталу (ROE), рентабельність продажів, рентабельність операційної діяльності.

Таким чином, на другому рівні здійснюється всебічне оцінювання фінансової стійкості підприємства за допомогою фінансових показників, що дає змогу визначити здатність підприємства виконувати свої фінансові зобов'язання, рівень його залежності від зовнішніх джерел фінансування, що характеризує фінансові ризики його діяльності, а також ефективність діяльності, що є підґрунтям достатньої платоспроможності та фінансової незалежності. Саме тому ми визначаємо таку оцінку як комплексну діагностику фінансової стійкості. Водночас фінансові показники не здатні охарактеризувати причини, що обумовили їх такий стан, відповідно, рівень фінансової стійкості. У зв'язку з цим на третьому ієрархічному рівні методики запропоновано використовувати систему збалансованих показників (СЗП), яка останнім часом набуває все більшого поширення.

Підвищена увага до системи збалансованих показників обумовила наявність великої кількості її визначень. На нашу думку, в стислому вигляді досить повно характеризує її сутність така трактовка: «система збалансованих показників – це ретельно підібраний набір індикаторів, які конкретизують стратегію підприємства шляхом її декомпозиції і забезпечують комплексну, повну і різнобічну оцінку ефективності його діяльності

та реалізації стратегії» [3, с. 447]. Як видно з визначення, цей інструмент має два основні призначення, такі як декомпозиція та конкретизація стратегії; всебічна оцінка діяльності підприємства. Таким чином, СЗП як діагностичний інструмент має всі підстави використовуватись для оцінювання фінансової стійкості підприємства. Традиційна структура збалансованої системи показників, розроблена Д. Нортоном та Р. Капланом [4, с. 164], передбачає наявність чотирьох складових, а саме фінансової, клієнтської, внутрішніх бізнес-процесів та кадрової, характеристика яких наведена в табл. 1.

Відповідно до цієї структури авторами розроблена система показників, що спрямована на досягнення загальної мети, яка полягає в підвищенні фінансової стійкості підприємства. Запропонована збалансована система показників наведена у табл. 2.

Для більш точного розрахунку та інтерпретації збалансованої системи доцільно визначити інтегральні показники за кожним функціональним блоком та показник загалом.

Пропонується для узагальнюючого оцінювання фінансової стійкості використати розрахунок інтегрального показника фінансової стійкості підприємства, який матиме такий вигляд:

$$I_{fs} = I_{fs_{\text{фінансова складова}}} \times \alpha_1 + I_{fs_{\text{клієнтська складова}}} \times \alpha_2 + I_{fs_{\text{складова Б-П процесів}}} \times \alpha_3 + I_{fs_{\text{кадрова складова}}} \times \alpha_4$$

де I_{fs} – інтегральний показник фінансової стійкості підприємства; $I_{fs_{\text{фінансова складова}}}$ – інтегральний показник оцінювання фінансової складової; $I_{fs_{\text{складова Бізнес-процесів}}}$ – інтегральний показник оцінювання складової бізнес-процесів; $I_{fs_{\text{кадрова складова}}}$ – інтегральний показник оцінювання кадрової складової; $I_{fs_{\text{клієнтська складова}}}$ – інтегральний показник оцінювання клієнтської складової; α_1 – ваговий коефіцієнт фінансової складової; α_2 – ваговий коефіцієнт клієнтської складової; α_3 – ваговий коефіцієнт складової бізнес-процесів; α_4 – ваговий коефіцієнт кадрової складової.

Таблиця 1

Традиційна структура системи збалансованих показників

Назва складової частини	Характеристика складової частини
Фінанси	Характеризує фінансові результати, що досягнуті підприємством шляхом задоволення потреб клієнтів за рахунок реалізації бізнес-процесів за наявного рівня кваліфікації працівників, а також його фінансову стабільність.
Клієнти	Містить характеристику основних клієнтів, способів задоволення підприємством їх потреб, ступенів лояльності та задоволеності клієнтів, його ринкової частки.
Внутрішні бізнес-процеси	Характеризує бізнес-процеси підприємства, ефективність їх організації. Визначає, які ключові процеси підприємства потребують удосконалення.
Навчання та розвиток	Характеризує відповідність компетентності працівників поставленим цілям, здатність забезпечувати стійкі результати діяльності в майбутньому, систему підвищення кваліфікації та її ефективність.

Таблиця 2

Система показників для оцінювання фінансової стійкості підприємства

Завдання	Показники	Методика розрахунку	Умовні позначення
<i>Фінансова складова (забезпечення стабільності діяльності підприємства в майбутньому, стабілізація фінансового стану в короткостроковій перспективі)</i>			
Забезпечення ступеня незалежності підприємства від зовнішніх запозичень	Коефіцієнт автономії, частка одиниці	$K_{авт}=BK/A$	BK – власний капітал, A – сума активів
Здатність підприємства підтримувати рівень власного оборотного капіталу та поповнювати оборотні кошти в разі потреби за рахунок власних джерел	Коефіцієнт маневреності власного капіталу, частка одиниці	$K_{м}=BOK/BK$	BOK – власний оборотний капітал, BK – власний капітал
Підвищення рівня забезпеченості ресурсами для проведення незалежної фінансової політики	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними активами, частка одиниці	$K_{з}=BOA/OA$	BOK – власний оборотний капітал, OA – сума оборотних активів
Оцінювання ступеня покриття матеріальних витрат власним оборотним капіталом	Коефіцієнт забезпеченості матеріальних запасів BOK, частка одиниці	$K_{зм}=BOA/Зм$	BOA – власні оборотні активи, Зм – матеріальні запаси
Забезпечення спроможності підприємства перетворювати свої активи на гроші для покриття всіх необхідних платежів	Коефіцієнт загальної ліквідності, частка одиниці	$K_{зл}=OA/ПКк$	OA – оборотні активи, ПКк – поточні зобов'язання
	Коефіцієнт абсолютної ліквідності, частка одиниці	$K_{зл}=(OA-З)/ПКк$	OA – оборотні активи, З – запаси, ПКк – поточні зобов'язання
	Коефіцієнт швидкої ліквідності, частка одиниці	$K_{зл}=Гк/ПКк$	Гк – грошові кошти, ПКк – поточні зобов'язання
Підвищення ефективності операційної діяльності	Рентабельність операційної діяльності, відсоток	$R_{оп}=Под/Вод$	Под – прибуток від операційної діяльності, Вод – виручка від операційної діяльності
Підвищення ефективності використання активів	Рентабельність активів, відсоток	$PA=ЧП/A$	ЧП – чистий прибуток, A – активи
Підвищення ефективності власного капіталу	Рентабельність власного капіталу, відсоток	$РСК=ЧП/СК$	ЧП – чистий прибуток, BK – власний капітал
<i>Клієнтська складова (розширення ринку збуту за рахунок збільшення клієнтів та кращого задоволення їх попиту)</i>			
Розширення ринкових позицій	Доля ринку, частка одиниці		
Підвищення ефективності зворотного зв'язку з клієнтами	Кількість (частка) постійних клієнтів, частка одиниці	$K_{пк}=Пкл/Зкл$	Пкл – кількість постійних клієнтів, Зкл – загальна кількість клієнтів
<i>Складова внутрішніх бізнес-процесів (підвищення якості операційних процесів підприємства)</i>			
Підвищення ефективності бізнес-процесів	Оборотність обігових активів, раз/рік	$Об.оа=Врч/OA_{сер}$	Врч – виручка, OA _{сер} – середні обігові активи
	Фондовіддача, грн./грн.	$ФВ=Врч/OA_{сер}$	Врч – виручка, OA _{сер} – середні обігові активи
	Оборотність власного капіталу раз/рік	$Об.вк=Врч/BK_{сер}$	Врч – виручка, BK _{сер} – середній власний капітал
Витрати на 1 грн. продукції			

1	2	3	4
<i>Кадрова складова (розвиток компетентності персоналу, підвищення ефективності використання кадрового потенціалу)</i>			
Підвищення ефективності використання трудових ресурсів	Продуктивність праці, грн./ос.	ПП=Врч/Чсер	Врч – виручка, Чсер – середня чисельність працівників
Мотивація персоналу	Показник витрат на мотивацію, грн./грн.	ГКвм=Пр/Вм	Пр – прибуток, Вм – витрати на мотивацію
Збереження кадрів	Коефіцієнт плинності кадрів, частка одиниці	Кп=Чзв/Чсер	Чзв – чисельність звільненого персоналу, Чсер – середня чисельність персоналу
	Коефіцієнт постійності кадрів, частка одиниці	Кпк=Чк/Чсер	Чзв – чисельність персоналу, Чсер – середня чисельність персоналу

Інтегральний показник кожної складової розраховується за формулою:

$$ifs_{i-складова} = \sum_{i=1}^n X_i \times \alpha_i,$$

$ifs_{i-складова}$ – інтегральний показник певної складової; X_i – показники певної складової у співвідношенні складової та базового значення (рекомендоване, нормативне, середнє по галузі); α_i – вагомість показника.

Розрахунок сукупного інтегрального показника дасть змогу всебічно оцінити фінансову стійкість підприємства та визначити ті складові, які заважають досягти її високого рівня. Таким чином, графічне зображення ієрархічної системи діагностики фінансової стійкості має вигляд, який представлено на рис. 1.

Впровадження запропонованої ієрархічної системи діагностики авторами розглянуто на прикладі АТ «ДТЕК Дніпровські електромережі», що є найбільшою енергопостачальною компанією в Україні, яке здійснює ліцензовану діяльність з передачі електричної енергії місцевими (локальними) електричними мережами та постачання електричної енергії за регульованим тарифом. Фінансова стійкість цього підприємства була оцінена за допомогою збалансованої системи показників та поглибленого аналізу фінансової стійкості.

В табл. 3 надано розрахунок інтегрального показника за фінансовою складовою оцінювання фінансової стійкості. За результатами розрахунків видно, що у 2016 році інтегральний показник оцінювання фінансової складової становить -11,682. Це викликано перш за все відсутністю власних обігових коштів на підприємстві, заниженими показниками ліквідності та рентабельності у 2016 році.

Проведений аналіз діяльності підприємства свідчить про те, що найбільшою його проблемою є недостатність власних коштів. Це підтверджується від'ємними значеннями коефіцієнта маневреності власного капіталу та коефіцієнта забезпеченості

власними оборотними коштами. Аналіз структури джерел фінансування підприємства свідчить про те, що АТ «ДТЕК Дніпровські електромережі» має нарощувати саме власний капітал, що забезпечить як фінансову стійкість, так і наявність власних оборотних коштів, а також власних джерел фінансування розвитку підприємства.

Задля зниження витрат і підвищення якості обслуговування клієнтів доцільно впровадити автоматичну систему контролю та обліку електроенергії (АСКОЕ) споживачів в АТ «ДТЕК Дніпровські електромережі», що дасть змогу регулярно спостерігати за показниками лічильників та фіксувати їх без необхідності контролерів, приходити до споживача та отримувати доступ до лічильника, вчасно виявляти крадіжку електроенергії та вимикати дистанційно неплатників і крадіїв, скоротити кількість контролерів, які виконують контрольний обхід споживачів, зменшувати фактичні втрати електроенергії, скорочувати рівень дебіторської заборгованості.

Вжиття запропонованих заходів сприятиме зростанню ефективності діяльності підприємства та підвищенню його фінансової стійкості.

Висновки. Розроблена ієрархічна система оцінювання фінансової стійкості, яка передбачає експрес-аналіз, поглиблене оцінювання та використання системи збалансованих показників з визначенням інтегральних показників, дає можливість виконати діагностику не тільки фінансового стану підприємства, але й факторів, що його обумовили. Отже, забезпечується надання об'єктивної та комплексної оцінки, з'являється можливість виявлення «вузьких» місць та обґрунтування вжиття доцільних заходів щодо підвищення ефективності роботи підприємства. Апробація цієї системи в умовах АТ «ДТЕК Дніпровські електромережі», що дала змогу визначити рівень його фінансової стійкості та розробити заходи щодо її підвищення, свідчить про доцільність практичного використання ієрархічного підходу до діагностики фінансової стійкості.

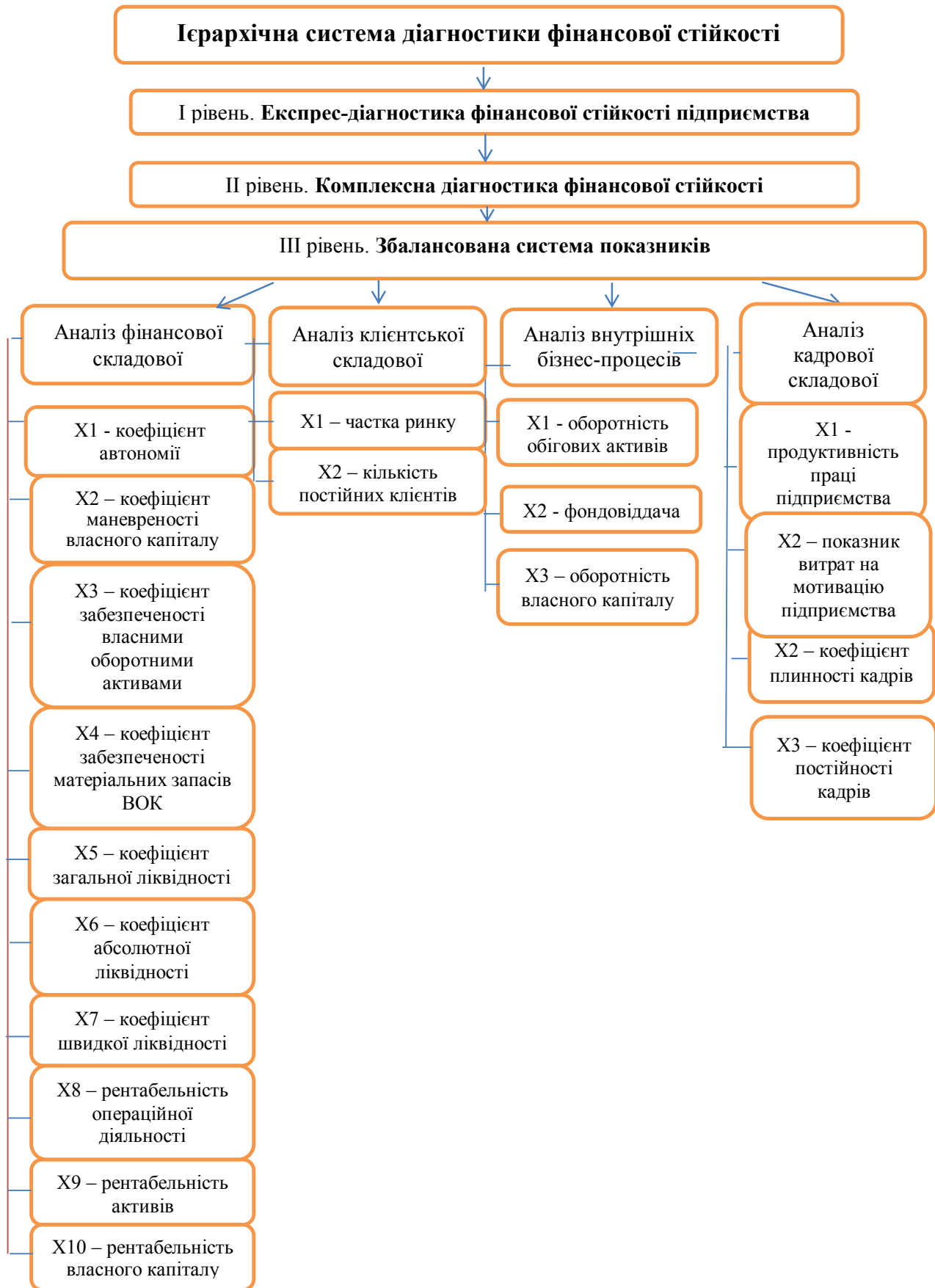

Рис. 1. Ієрархічна система діагностики фінансової стійкості підприємства

**Розрахунок інтегрального показника фінансової стійкості
за системою збалансованих показників**

Фінансова складова	Результат 2016 року	Рекомендоване значення показника (середнє по галузі)	Частка показника 2016 року в рекомендованому значенні	Вагомість показника, лі	лхХі	Інтегральний показник фінансової складової, ΣлхХі
Коефіцієнт автономії	0,42	0,5	0,849	0,2	0,170	-11,682
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	-0,40	0,1	-4,020	0,15	-0,603	
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними активами	-16,36	0,2	-81,816	0,15	-12,272	
Коефіцієнт забезпеченості матеріальних запасів ВОК	-0,06	0,5	-0,122	0,1	-0,012	
Коефіцієнт поточної ліквідності	0,750	2	0,375	0,15	0,056	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,294	0,2	1,468	0,05	0,073	
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,731	0,8	0,914	0,05	0,046	
Рентабельність операційної діяльності	0,021	0,05	0,424	0,05	0,021	
Рентабельність активів	0,094	0,011	8,506	0,05	0,425	
Рентабельність власного капіталу	0,223	0,027	8,275	0,05	0,414	

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Приб К.А. Діагностика в системі управління : навчальний посібник. Київ : Патика – Центр учбової літератури, 2016. 432 с.
2. Довбня С.Б., Єременко О.Є. Теоретичні основи діагностики кризового стану підприємства. *Сучасні тенденції функціонування та розвитку підприємств: загрози і виклики* : колективна монографія. Дніпропетровськ : Ліра, 2016. С. 72–85.
3. Довбня С.Б., Волошина А.С. Формування системи збалансованих показників промислового підприємства. *Економіка та суспільство*. 2017. № 13. С. 446–452.
4. Каплан Р., Нортон Д. Сбалансованная система показателей. От стратегии к действию / пер. с англ. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Олимп-Бизнес, 2004. 320 с.
5. Королюк Т.В. Оцінка фінансової стійкості та визначення умов платоспроможності акціонерних товариств. *Галицький економічний вісник*. 2009. № 1. С. 130–135.